

Zofia Jerzmanowska (1906-1999)

Urodzona w 1906 roku w Warszawie, w rodzinie farmaceutów. Po maturze w 1924 roku Zofia miała nie lada dylemat, jak pokierować swoim dalszym życiem, szczególnie dlatego, że jak twierdziła „miała pewne uzdolnienia i do matematyki, i do nauk przyrodniczych”. Jednak za namową pewnego adoratora z II roku Wydziału Chemicznego Politechniki Warszawskiej postanowiła studiować chemię. Nie była to łatwa decyzja, ponieważ w tamtych czasach obowiązywał *numerus clausus* dla kobiet (podczas egzaminów przyjmowano tylko 10% z nich). Uważano wówczas, że kobieta inżynier będzie miała ogromne trudności w znalezieniu pracy w przemyśle, dlatego nie należy przygotowywać zbyt wielu absolwentek. Od tej pory stała się feministką.

W 1929 roku ukończyła studia, otrzymując tytuł inżyniera chemika. W czerwcu tego samego roku wyszła za mąż za starszego kolegę, inż. Napoleona Sienkiewicza (po dwóch latach rozeszła się z nim, a po kilku następnych małżeństwo unieważniono). Kiedy po III roku studiów obowiązywała obowiązkowa praktyka w fabryce Zofia Jerzmanowska odbyła ją w Zakładach Chemicznych w Grodzisku pod Warszawą. Był to znaczący okres w jej życiu, ponieważ pozwolił uzmysłwić, że kierowanie jakąkolwiek produkcją w przemyśle przez kobietę jest nierealne (niechęć do kobiet jako przełożonych). Absolventki Wydziału Chemicznego PW zazwyczaj zatrudniano w laboratoriach analitycznych, a że ten typ pracy w ogóle jej nie odpowiadał, postanowiła podążać drogą naukową. W związku z tym jesienią 1929 roku zdecydowała się podjąć studia na Wydziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Było to spełnienie marzeń jej ojca, który chciał przekazać jej swoją aptekę, a dyplom magistra farmacji był wówczas niezbędnym warunkiem. Z racji na fakt posiadania tytułu inżyniera chemii została przyjęta na II rok studiów farmaceutycznych. Dwa lata później ukończyła je, uzyskując tytuł magistra farmacji. Mimo że wkrótce po tym otrzymała w Wydziale Zdrowia uprawnienia do posiadania i zarządzania apteką, postanowiła kontynuować pracę w Zakładzie Chemii Organicznej PW, aby uzyskać tytuł doktora. W tym samym roku jej opiekun naukowy prof. Roman Małachowski przyjął propozycję objęcia Katedry Chemii Organicznej na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie, dokąd z nim się przenieśli. Tematem jej badań naukowych, podjętych w aspekcie pracy doktorskiej, było badanie przemian kwasu etylenoczworokarboksylowego(I) pod wpływem PCl_5 (z tego powodu w tamtym okresie dokuczało jej chroniczne zapalenie gardła). Tytuł doktora otrzymała w 1933 roku.

W 1935 roku Zofia Jerzmanowska zmieniła kierunek swoich zainteresowań z syntezy organicznej na problemy z zakresu fitochemii, t.j. wyodrębniania i badania związków naturalnych, występujących w świecie roślinnym. Dzięki profesorowi Małachowskiemu (jego wstawiennictwo pomogło przełamać barierę niechęci przyznawania dotacji kobietom przez ówczesnego dyrektora FKN) udało jej się otrzymać stypendium Funduszu Kultury Narodowej (przy Prezesie Rady Ministrów) i wyjechała na pobyt naukowy do Wiednia (Instytut Chemii Organicznej Uniwersytetu Wiedeńskiego). Po powrocie Zofia Jerzmanowska skupiła się na

intensywnej pracy, aby w marcu 1938 roku zostać habilitowaną jako docent chemii organicznej. Na przełomie 1938/1939 roku powróciła do Warszawy, uzyskując stanowisko starszego asystenta, docenta w Zakładzie Chemii Organicznej Politechniki Warszawskiej, kierowanym przez prof. Ludwika Szperla. Wkrótce jednak rozpoczęła się II wojna światowa i pracę musiała przerwać. Przed wkroczeniem wojsk niemieckich do Warszawy udało się jej jeszcze zakopać w ogrodzie Politechniki niektóre cenne chemikalia, które po wojnie bardzo się przydały. W ciężkim wojennym okresie zajęła się produkcją nitrogliceryny jako materiału wybuchowego do granatów, a później bardzo cennych podczas wojny tworzyw, jakim były mydło czy dulcyna - sztuczny środek słodzący. Od 1942 roku brała udział w tajnym nauczaniu na kompletach studentów Wydziału Farmaceutycznego. Po dwóch latach zaproponowano jej pracę w firmie farmaceutycznej "Fr. Karpiński", gdzie syntetyzowała m.in. testosteron i witaminę C. Zatrudnienie to dawało jej tzw. Ausweis - dokument chroniący od wywozu do Niemiec w razie łapanki. Plany powtórnego małżeństwa z prof. Małachowskim nie doszły do skutku, pomimo zaręczyn od 1938 roku i wielkiej miłości. Podczas Powstania Warszawskiego w 1944 roku został wyprowadzony z domu przez Niemców pod pretekstem noszenia rannych i zabity, nie wiadomo w jakich okolicznościach. W tym też roku (na 9 miesięcy) wraz z matką trafiła do obozu pracy w Niemczech, do miejscowości Neckartenzlingen, dokąd przeniesiono fabrykę samolotów. Warunki, jakie tam panowały były bardzo trudne, bo schudła aż 20 kg, ale udało się jej przeżyć we względnie zdrowiu. Po zakończeniu wojny kilka miesięcy spędziła w Niemczech, aby w pierwszych dniach listopada wrócić do kraju. Wówczas nowym mocnym środowiskiem kulturalnym i naukowym stała się Łódź, ponieważ Warszawa została bardzo zniszczona. W Łodzi właśnie osiedlili się pracownicy nauki, pisarze, artyści, aktorzy, przybywający z Warszawy oraz z Wilna i Lwowa w ramach repatriacji. Tam też w roku 1945 (grudzień) została zatrudniona najpierw jako profesor kontraktowy, a wkrótce potem - profesor nadzwyczajny chemii organicznej na Wydziale Farmacji Uniwersytetu Łódzkiego. W latach 1950-1977 pracowała jako profesor w Akademii Medycznej w Łodzi. Była twórcą pionierskiego programu nauczania nowoczesnej uniwersyteckiej chemii organicznej (wykłady, ćwiczenia), obowiązującego w całej Polsce przez ok. 20 lat. Autorka podręcznika do jakościowej analizy organicznej „Analiza jakościowa związków organicznych” (PZWL Warszawa 1951, 1960, 1963, 1967, 1975) oraz podręcznika do ćwiczeń do syntezy organicznej „Preparatyka związków organicznych” (PZWL Warszawa 1953, 1955, 1972) - jednych z pierwszych tego typu w kraju po wojnie. Kiedy Zofia Jerzmanowska zajęła się problemem badań fitochemicznych krajowych roślin leczniczych powstała pionierska w skali krajowej dwutomowa monografia, p.t. „Substancje roślinne, metody wyodrębniania” (PWN 1970). Obejmowała ona nowoczesne metody wyodrębniania, oczyszczania oraz identyfikacji głównych grup biologicznie czynnych składników roślin. Później swoje badania skierowała w kierunku syntezy organicznej w układzie flawonu i chromonu oraz badań w zakresie potencjalnych leków, m.in. w grupie estrów zasadowych kwasów aromatycznych i heterocyklicznych. W wyniku tych prac (lata 50-te) udało jej się zsyntetyzować ester dwuetyloaminoetylowy kwasu acetylosalicylowego (nową pochodną aspiryny) - związek wprowadzony do lecznictwa pod nazwą "Edan" jako lek miejscowo znieczulający oraz przeciwbólowy.

W latach 1951-1982 była promotorem 16 przewodów doktorskich oraz opiekunem naukowym 6 habilitacji. W latach 1958-1962 prodziekan Wydziału Farmaceutycznego Akademii Medycznej w Łodzi, a następnie 1962-1969 prorektor - kolejno d/s nauki i d/s dydaktyki.

Zmarła w wieku 93 lat w Łodzi.